

Fuzuli'nin ve Gelibolulu Mustafa Ali'nin "Usanmaz mı" Gazellerinde Ortak Hususiyetler

Aynura MAHMUDOVA

Azerbaycan Bilimler Akademisi, Edebiyat Enstitüsü, Orta Çağ Azerbaycan Edebiyatı Bölümü, Hırdalan

*Sorumlu Yazar
aynuram@rambler.ru

ÖZET

Fuzuli ve Gelibolulu Mustafa Ali XVI. yüzyıl Türk dünyasının meşhur isimlerindedirler. Fuzuli daha çok gazelleri ile, Gelibolulu Mustafa Ali ise tarihe dair yazdığı eserleri ile tanınır. Bütün Türk edebiyatında Fuzuli etkisi görülmektedir. XVI. yüzyıldan başlayarak Türk halkları edebiyatında Fuzuli'nin gazellerine bir çok nazireler kaleme alınmıştır. Gelibolulu Mustafa Ali'nin "Usanmaz mı" gazeli Fuzuli gazeli ile aynı vezinde ve aynı kafiyede yazılmıştır. Gelibolulu Mustafa Ali'nin gazelinde kelimeler, ifadeler, hatta yarım mısralar Fuzuli gazelinde olduğu gibi, değiştirilmeden kullanılmıştır. Mukayese sonucunda, Gelibolulu Mustafa Ali'nin bu gazeli Fuzuli gazelinin tesiri ile yazıldığını söyleye biliriz. Bildirimizde, farklı bölgelerde doğmuş bu iki şairin "Usanmaz mı" matlali gazelleri mazmun ve yapısal açıdan mukayese edilerek incelenecektir. Her iki şairin bu iki gazeldeki hayal ve yaratıcılık dünyasına aid ortak hususiyetlerinin nereden kaynaklandığı meselesine değinilecektir.

Anahtar sözcükler: Fuzuli, Gelibolulu Mustafa Ali, Tesir, Nazire

Companion Features in Fuzuli's and Gelibolulu Mustafa Ali's Gazel "Usanmaz mı"

ABSTRACT

Fuzuli and Gelibolulu Mustafa Ali are famous persons of Turkish world in XVIth century. Fuzuli is known for more his ghazals, Gelibolulu Mustafa Ali is known for his works on the history. There are many imitations (nazire) written by Turkish poets. The influence of Fuzuli shows in Turkish literature. Gelibolulu Mustafa Ali's gazel "Usanmaz mı" is imitation of Fuzuli's ghazel. Mustafa Ali's ghazel written Fuzuli in the same rhyme and in the same measure. In his gazel Gelibolulu Mustafa Ali used unchanged Fuzuli's words, phrases, or even half a verse. Comparison of these two ghazals is allow us to say that this gazel of Mustafa Ali written in influence of Fuzuli. In our paper we will research comparing the maintenans and the structural aspects of "Usanmaz mı" ghazel of these poets who was born in different regions.

Keywords: Fuzuli, Gelibolulu Mustafa Ali, Influence, Nazire

GİRİŞ

Ananevi mevzuda eser yazmak Yakın Doğu edebiyatında eski zamanlardan yaygın olmuştur. Edebi mubahese ve karşılıklı alaka anlamı taşıyan bu özellik şairlerin güç ve becerilerini deneyen edebi bir ananeye çevrilmiş, moda haline bile aldığı olmuştur. Edebiyat tarihinde onlarla Leyla ve Mecnun, Husrev ve Şirin, Yusuf ve Zuleyha ve başka ananevi mevzulu eser bilinmektedir. Şüphesiz ki, bu eserleri bir birinden farklı kılan hususiyetler vardır. Ananevi mevzuya muracaat eden sanatkar eserinin muhteva bakımından bağımsız, öncekilerden farklı olmasına çalışır (Seferli 1992: 6-7).

Orta çağ edebiyatında ananevi mevzular, söyleyiş biçimleri şairlerin şiirlerinin benzer, ortak yönlerini ortaya koyuyor, şairlerin orijinal şiir söylemek çabaları sınırlı kalıyordu. Orta çağ sanatkarının bütün eserleri ananeye dayanmış, bu kaynaktan beslenmiştir. Bu devir şairleri kendilerinden önceki edebiyatta olmayan mazmunlara, mevzulara şiirlerinde yer vermemeğe, var olanları yaşatmağa, tekrar yaratmağa gayret etmişler. Orta çağ poetik düşüncesinde orijinal olmak ananeye

alternatif değildir. Çünkü poetikanın talimatında maddileşen anane, şairden orijinal olmağı ve seleflerine benzememeği talep ediyordu. Bu sebepten de orijinal şair mutlaka ananevi idi, ananenin taleplerini bütünlükle yerine getiren şairse mutlaka orijinal idi (Kudelin 1983:19).

Nazire geleneğinin canlı tutulduğu XVI. yüzyılda bu geleneğin meydana getirdiği bir çok örnek vardır. Bu örneklerin başında Fuzuli tesiri ile yazılmış eserler geliyor. Türk edebiyatının en büyük şairi Fuzuli'nin eserlerine şairin yaşadığı XVI. yüzyıldan başlayarak nazireler yazılmıştır. Fuzuli tesiri ile yazılan eserler Azerbaycan, Türkiye, Orta Asya, Irak (Bağdad, Kerkük) ve başka yerlerde meydana gelmiştir. Bu nazireler edebiyat âlemine yeni adım atmağa başlayan birinin şiirleri olabildiği gibi, yetkin bir şairin de ustasına hayranlığı veya ondan üstün olma çabası gibi değerlendirilebilir. Bu bildirimizde biz Fuzuli'nin bir gazeline yazılmış nazireyi inceleyerek, zemin şiire ne kadar uyulduğu, nazirenin sanat bakımından hangi özgün hususiyetlere sahip olduğunu aydınlatmağa çalışacağız.

İlmi alanda daha çok tarihçi gibi tanınan Gelibolulu Mustafa Ali'nin Fuzuli'ye naziresini ele almamızın sebebi onun edebi alemde şair kalemiyle o kadar da ilgi çekmemesidir. Mustafa Ali'nin Fuzuli'den tanzir ettiği şiir şairin çok ünlü, dillere ezber bir şiirine yazılmıştır. Nazirede özgünlüğün olmaması nedeniyle bu gazeli Fuzuli'den üstün bir şiir yazma amacı ile değil, sadece şaire ve şiire hayranlığın göstergesi olarak değerlendirilir. Mustafa Ali Fuzuli'ye olan hayranlığını bu şiirinde o kadar belli ediyor ki, şair olarak yenilen Mustafa Ali bir şiir hayranı, edebi zevk sahibi olarak değer kazanmış oluyor. XVI-XX yüzyıllar Türk şiirinde Fuzuli etkisini araştıran A.Abi Aydın Fuzuli sanatına muracaat eden şairlerin hepsinin aynı seviyede olmadığı için onların Fuzuli tesiri ile yazdıkları eserlerinin de aynı seviyede olamayacağı kanaatine varmıştır. (Aydın 2002: 154-155)

Bir edebiyat terimi olarak nazire, bir şairin eserine aynı vezin, kafiye ve ya redifle, benzer muhtevada yazılan bir eser gibi tanımlanıyor. Mehmet Kalpaklı Türk Edebiyatı Tarihi kitabında Osmanlı şiir akademisi adlandırdığı nazireyi Osmanlı şiir geleneğinin karakterini yansıtan en önemli unsurlardan biri olduğunu yazıyor: “Bir şiirin model alınıp, aynı vezin, kafiye veya redifle yeni bir şiir yazılması, önceki metin yapısının temel taşlarını kullanarak yepyeni bir metin bina etme uğraşı olarak tanımlanabilir”. (Kalpaklı 2006: 133). Bu yönde yapılan araştırmalarda genel olarak nazireye verilen bu tür tanımlama geçerlidir.¹

M.Fatih Köksal divan edebiyatında nazire geleneğini bir bütün olarak ele aldığı “*Sana benzer güzel olmaz. Diven şiirinde nazire*” adlı çok değerli araştırmasında zemin şiirden farklı bahir, kafiye, muhteva ve edada yazılmış çok sayıda nazire örneğinin de bulunduğunu belirtiyor: “Nazireden bahseden –görebildiğimiz- eserlerde zemin/model şiirden farklı vezinde de nazire yazılabileceğine dair bir nota rastlamadık. Ancak farklı vezinlerde yazılmış nazirelerin Mecma’u’n-neza’ir’de onlarca örneği bulunmaktadır (Eserin tenkitli metninde, farklı vezinde yazılmış şiir sayısı tam 100’dür). Eğridirli Hacı Kemal’in Cami’u’n-neza’ir’inde ise zemin şiirden farklı vezinde yazılmış şiir örnekleri yüzlerle ifade edilebilecek sayıda ve bu yönüyle de “istisna” addedilebilecek makul miktarda çok çok üstündedir. Mecma’u’n-neza’ir’de bunlardan bazılarının “Bahri Diğer”, “Der-Bahri Diğer” gibi başlıklarla verilmesi de bunların bilinçli kayıtlar olduğuna delalet etmektedir”. (Köksal 2006: 31-32)

Nazire geleneğinde zemin şiirden kafiye, vezin, bahir, muhteva, eda olarak çok farklı eserlerin mevcut olması, nazirelere daha geniş açıdan yaklaşmamıza sebep oluyor. Gelibolulu Mustafa Ali'nin incelediğimiz gazelinin vezninde ve kafiye örgüsünde zemin şiirden farklı hususiyetlerinin çok az sayıda olduğunu tespit ettik.

Gelibolulu Mustafa Ali'nin Fuzuli'ye naziresi

Mustafa Ali'nin Fuzuli'ye yazdığı bu nazirede nazire ve zemin şiiri arasında olan ortak hususiyetleri tek tek ele alalım. Önce zemin şiirde kullanılan kafiyenin aynısının bu nazirede de tekrarlandığını belirtmek isteriz. Fuzuli'nin kullandığı usanmaz mı, yanmaz mı, sanmaz mı, uyanmaz mı, bulanmaz mı, inanmaz mı, utanmaz mı kafiyelerine karşılık Mustafa Ali yine aynı uyanmaz mı, yanmaz mı, sanmaz mı, utanmaz mı, usanmaz mı, doymaz mı, tolanmaz mı, inanmaz mı, bulanmaz mı kafiyelerini kullanıyor. Fuzuli gazeli 7 beyit, Mustafa Ali'nin gazeli 9 beyittir. Mustafa Ali'nin gazelinde zemin şiirden fazla olan iki beyit farklı kafiyelerle süslenmiştir. Fuzuli'nin az sözle söylediğini Mustafa Ali daha çok kelime kullanarak söylemeğe çalışmıştır.

Mustafa Ali'nin bu naziresi zemin şiir gibi hezec bahrinin mefa'ilün mefa'ilün mefa'ilün mefa'ilün kalıbında yazılmıştır. Zemin şiirin ve nazirenin akıcı, kulağa hoş seslenişi, hezec bahrinde yazılmasının yanı sıra iç kafiyelerinin olması ile de alakalıdır. Mustafa Ali Fuzuli'den farklı iç kafiyeler kullansa da Fuzuli'nin kullandığı iç kafiyelerin daha mükemmel olduğunu söyleye biliriz. Fuzuli'nin kullandığı iç kafiyeler: canan, derman; ben, bilmen; canım, efganım; qarşu, bu; mail, gafil; şeydadır, sevdadır. Mustafa Ali'nin kullandığı iç kafiyeler: yarım, ahım; sahtım, bahtım; kaküller, tegafüller; yanımdan, canımdan; daim, zalim; nar-asa, aya; تنها, amma; ali, Ali.

Mustafa Ali'nin gazelinde Fuzuli gazelinden alınan ifadelerin, kelimelerin çoğunlukta olduğunu görüyoruz. Mustafa Ali nazirenin her beytinde Fuzuli'nin kullandığı kelimelerden veya mısradan yararlanmıştır.

Fuzuli:

Beni candan usandırdı cefadan yar usanmaz mı
Felekler yandı ahımdan muradım şem'i yanmaz mı
Mustafa Ali:

Geçer hışm ile yanımdan haber sormaz figanımdan
Usandım tatlu canımdan cefadan yar usanmaz mı

Fuzuli:

Şeb-i hicran yanar canım döker kan çeşm-i giryanım
Oyadır halkı efganım gara bahtım oyanmaz mı

Mustafa Ali:

Açılmaz tali-i sahtım uyur şah-ı felek-tahtım
Uyanmaz mı aceb bahtım sitarem şem'i yanmaz mı

Fuzuli:

Gül-i ruhsarına karşı gözümünden kanlu akar su
Habibim fasl-ı güldür bu akar sular bulanmaz mı

Mustafa Ali:

Görürken o gül-i ali degilsin giryeden hali
Bahar eyyamı ey Ali akan sular bulanmaz mı

Fuzuli:

Gamım pinhan tutardım ben dediler yare kıl ruşen
Desem ol bivefa bilmen inanır mı inanmaz mı

Mustafa Ali:

Düşürdüm yarı dün تنها dedim bimarınım cana
Sahihin bilmezem amma inanır mı inanmaz mı

Yukarıda gösterdiğimiz örneklerden de belli oluyor ki, bu ifadeler Mustafa Ali'nin kaleminde azıcık değiştirilmiştir: uyanmaz mı aceb bahtım, sitarem şem'i yanmaz mı, usandum tatlu canımdan, cefadan yar usanmaz mı, sahihin bilmezem amma inanır mı inanmaz mı, bahar eyyamı akan sular bulanmaz mı.

¹ Şair sevdiği ve saydığı bir şairin herhangi bir şiirini beğenir, aynı vezin ve kafiye ile onun benzerini meydana getirir. Aldığı yalnız vezin ve kafiye değildir. Nazirenin, aslıyla başka bir benzerliği olmayabilir. (Levend 1984: 70-71)

Bir şairin (genellikle gazeli) başka bir şair tarafından aynı vezin ve kafiye ile yazılmış benzerlerine nazire denir. (Pala 1992: 73)

Yusuf Çetindağ Tahiri'l-Mevlevi'ye göre nazirenin tanımını veriyor: “Bir şairin manzum bir şiirine veya eserine diğer bir şair tarafından aynı ölçü ve kafiye de olmak üzere yazılan benzer şiirdir”. (Çetindağ 2006: 20-21)

Muhtevasına göre Mustafa Ali'nin gazeli Fuzuli gazeli ile benzerdir. Her iki gazelde içerik demek olar ki, aynıdır. Mustafa Ali naziresinde orijinal deyimler, kendine özgün fikirler kullanılmamıştır.

Gazelin tahlili gösteriyor ki, Mustafa Ali'nin Fuzuliye yazdığı bu naziresi o kadar da başarılı değildir. Nazirecilik geleneğinde aynı redif, kafiye, vezin ve mazmunları kullanarak bir birinden farklı, özgün eser ortaya koymak kolay bir iş olmamıştır. Nazirede müşterek mazmunları kullanan şairler orijinal mazmunlar bulmaya da gayret göstermişler. Ümümtürk edebiyatı tarihinde Fuzuli gazellerine yazılan çok mükemmel nazireler mevcuttur. Kaleme aldıkları nazirelerle bazı müellifler ünlü şair gibi tanınmağa başlamışlar. Baki, Yahya, Hayali, Nabi, Şeyh Galib, Kavsii Tebrizi, Saib Tebrizi, Hayreti, Mirze Alekper Sabir gibi ünlü şairlerin Fuzuli'ye yazdıkları gazeller mükemmel nazire örnekleridir. Nedim'in Fuzuli etkisi altında yazdığı şiirlerini de bu bakımdan örnek göstere biliriz.

Üstadane yazılmış nazirelerde, örnek alınan şiirden bağımsız, tamamen kişisel üslubun egemen olduğu özgün bir söyleyiş görülür. Söz gelişi, Fuzuli'nin şiiri inim inim inenlerken, Nedim'in aynı redifte yazdığı nazire şıkır şıkır oynar.

Fuzuli:

Aşiyân-ı murg-ı dil zülfi perişanındadır
Handa olsam ey peri gönlüm senin yanındadır

Nedim:

Zerreş dil pençe-i mihr-i dirahşanımdadır

Can u ten çün mevc dest-i kahr-ı ummanındadır (Kurnaz 2007: 52-53)

SONUÇ

Sonuç olarak şunu söyleye biliriz ki, Gelibolulu Mustafa Ali'nin Fuzuli'nin "Usanmaz mı" matleli gazeline yazdığı naziresi aynı vezinde ve aynı kafiyede yazılmıştır. Gelibolulu Mustafa Ali'nin gazeline kelime, ifadeler, hatta yarım mısralar Fuzuli gazeline olduğu gibi, değiştirilmeden kullanılmıştır. Mustafa Ali nazım tekniği bakımından kusursuz manzumeler kaleme almış, bu alanda bol örnekler de vermiş olmasına rağmen, Fuzuli, Baki, Hayali gibi şairlerin gölgesinde kalmış ve ikinci derece bir şair olarak tanınmıştır. (İsen M 1988: 10)

Gelibolulu Mustafa Ali'nin Fuzuli'nin gazeline yazdığı bu naziresi Fuzuli şiiriyetinin etkisinden uzak kalamamış,

hem de edebi muhitte zemin şiir kadar ün kazanmamıştır. Mustafa Ali'nin bu naziresini incelemekle biz yalnız Fuzuli etkisinde olan şairleri, onun söz sanatından su içen şiiriyatı değil, hem de şairin çağdaşlarının ona ilgisini, hayranlığını, edebi çevresini, devrinde ve ondan sonra gelen tüm devirlerde nasıl bir etkiye sahip olduğunu öğrene biliyor, tanınmayan, ünlü olmayan bir çok yazarların hayat ve edebi yaratıcılığını araştırma imkanı buluyoruz. Bu anlamda Fuzuli'yi öğrenmek, Fuzuli'yi anlamak için sadece ünlü, tanınan şairleri, söz üstadlarını değil, hem de bir alt düzeyde olan, devrinde çok tanınmayan, edebiyat tarihçileri tarafından çok araştırılmayan şiir müelliflerini, sanatkarları öğrenmemiz gerekiyor. Çünkü az tanınan şairlerin yaratıcılıklarını söz serraflarının eserleri ile, tanzir olunmuş şiirlerle karşılaştırarak incelememiz edebiyat tarihimizin açılmayan kaç karanlık sayfasını göz önünde sergileyecektir.

KAYNAKÇA

- Aydın, A.Abi (2002), *Füzuli ve Türkiye poeziyası*, Bakı: Ozan.
- Çetindağ, Yusuf (2006), *Ali Şir Nevai'nin Osmanlı şiirine etkisi*, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Füzuli, Muhammed (2005), *Eserleri*, Altı cildde, I. cild, Bakı: Şark-Garb.
- İsen, Mustafa (1988), *Gelibolulu Mustafa Ali*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- İsen, Mustafa (1998), *Gelibolulu Mustafa Ali*, İstanbul: Şule Yayınları.
- Kalpakkı, Mehmet (2006), "Osmanlı şiir akademisi: Nazire". *Türk Edebiyatı Tarihi*, 2. Cilt, İstanbul: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Köksal, M.Fatih (2006), *Sana benzer güzel olmaz Divan şiirinde nazire*, Ankara: Akçağ.
- Kurnaz, Cemal (2007), *Osmanlı şair okulu*, Ankara: Birleşik Yayınevi.
- Kudelin, Aleksandr (1983), "Motiv v traditsionnoy arabskoy poetike VIII-X vv.". *Vostochnaya poetika. Spetsifika xudojestvennogo obraza*, Moskva: Nauka.
- Levend, Agah Sırrı (1984), "Nazire ve cevap". *Türk Edebiyatı Tarihi*, I. Cilt, Ankara: T.T.K.B.
- Pala, İskender (1992), *Divan edebiyatı*, İstanbul: Ağaç Yayıncılık.
- Seferli, Elyar (1992), *Mesihî*, Bakı: Genclik.